

**Əhmədov Rəşad
Kazım oğlu**

Kooperasiya Universitetinin
disertantı

rashad_ahmedov@inbox.ru

UOT 332.12:336.225.6 (479.24)

VERGİ TƏNZİMLƏNMƏSİNİN AQRAR SEKTORUN İNKİŞAFINA TƏSİRİ

səh. 149-162

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi – müasir iqtisadi şəraitdə vergi tənzimlənməsinin aqrar sektorun fəaliyyətinə təsiri məsələlərinin tədqiqi.

Tədqiqatın metodologiyası – sistemli yanaşma, müqayisəli təhlil.

Tədqiqatın nəticələri – aqrar sahənin inkişafının vergi tənzimlənməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində təkliflərin verilməsi.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri – aqrar sektorda tətbiq olunan vergi güzəştlərinin statistik göstəricilər bazasının məhdudluğu.

Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti – aqrar sahədə sahibkarlığın inkişafı və təkmilləşdirilməsi istiqamətində analitik mənbə kimi istifadə imkanlığı.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi – aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsinin son mümkün statistika əsasında sistemli şəkildə təhlili.

Açar sözlər: aqrar sektor, vergi tənzimlənməsi, vergi güzəşti.

1. Giriş

Son dövrdə ölkəmizdə həyata keçirilən islahatlar bütün sahələrdə müsbət nəticələrin əldə olunmasına şərait yaratmışdır. Bu illər ərzində, xüsusilə də son onillikdə Azərbaycanda makroiqtisadi sabitliyə, dinamik iqtisadi artıma nail olunmuş, yoxsulluğun azaldılmasında və əhalinin sosial rifahının yüksəldilməsində ciddi uğurlar qazanılmışdır. Bütün bunlarla bərabər, sərbəst bazar iqtisadiyyatı institutlarının yaradılması və sahibkar təşəbbüskarlığına söykənən iqtisadiyyat modelinin bərqərar olması, iqtisadi və sosial infrastrukturun təkmilləşdirilməsi ölkəmizin gələcək inkişafı üçün geniş imkanlar açmışdır. Hazırda ölkədə müşahidə olunan iqtisadi inkişafın davamlılığını təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 dekabr 2012-ci il tarixli Fərmanı ilə “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası təsdiq edilib. Konsepsiyada qeyri-neft sektorunun inkişafında prioritet istiqamətlərdən biri kimi ölkədə kənd təsərrüfatının inkişafı nəzərdə tutulur. Digər tərəfdən dünya ərzaq bazarlarında müşahidə olunan qeyri-sabitlik Azərbaycanda da kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətinə öz təsirini göstərir. Yaranmış mövcud vəziyyət daxili kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının idxaldan asılılığının maksimum azaldılması və kənd təsərrüfatı məhsullarının ixracının artırılması məsələsinə kompleks yanaşma tələb edir. Bu məqsədlə aqrar siyasətin yeni inkişaf hədəfləri müəyyən olunmuşdur. İnkişaf strategiyasının prioritetlərinin ötən dövr ərzində müəyyən olunmuş iqtisadi bazis üzərində, yeni reallıqlar əsasında tənzimlənməsi nəzərdə tutulur. Bu mərhələdə ötən illər ərzində maliyyə, vergi, bank və digər sahələr üzrə tətbiq olunmuş səmərəli mexanizmlərin daha da təkmilləşdirilməsi başlıca məsələlərdən biridir.

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi sübut edir ki, milli iqtisadiyyatın dinamik inkişafına real imkanlar yaradan əsas şərtlərdən biri ölkədə təkmil vergi sisteminin yaradılması və onun çevik fəaliyyət göstərməsidir. Təkmil vergi siyasəti həm iqtisadiyyatın inkişafını sürətləndirir, həm də milli istehsal sahələrinin yüksək artımına şərait yaradır. Bu siyasi xətt bir çox iqtisadi bölmələri əhatə edir ki, bu bölmələrdən də birini aqrar sahə təşkil edir və burada optimal vergi siyasətinin həyata keçirilməsi öz səmərəsini verir.

Aqrar sahənin inkişafında vergi siyasəti mühüm rol oynadığından inkişaf proqramlarının hazırlanması və həyata keçirilməsi dövlət tərəfindən tənzimlənir. Aqrar sahənin dövlət tənzimlənməsinin üsullarından biri də kənd təsərrüfatı istehsalçılarına müəyyən vergi güzəştlərinin verilməsidir. Belə ki, onlar mənfəət və gəlir vergisindən, yol vergisi, əmlak vergisindən və s. azad olunur. Ötən illər ərzində tətbiq olunmuş səmərəli vergi siyasəti məhz kənd təsərrüfatının inkişafında stimullaşdırıcı rol oynamışdır. Vergi güzəştləri hesabına ötən 10 il ərzində aqrar sahədə daxili istehsalın artırılmasına və əhalinin bir sıra kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təmin edilməsinə nail olunmuşdur.

Son illərdə kənd təsərrüfatında əldə olunan nəliyyətlərlə yanaşı bir məsələni xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, müasir dövrdə aqrar sahədə səmərəliliyin artırılması və sahibkarlığın stimullaşdırılması əsas problem kimi qəbul olunur. Bu baxımdan problemin həlli istiqamətində “vergi tənzimlənməsinin aqrar sektorun inkişafına təsiri” mövzusu olduqca aktual əhəmiyyət daşıyır, aqrar sahənin sosial-iqtisadi perspektivləri, tətbiq olunan vergi güzəştlərinin kənd təsərrüfatı kimi mühüm sahənin inkişafına təsiri və kənd yerlərində əhalinin işgüzarlıq fəaliyyətinin artırılmasına maliyyə dəstəyinin verilməsi istiqamətində dövlətin rolu elmi araşdırmalar tələb edir. Bundan irəli gələrək aqrar sahədə səmərəliliyin yüksəldilməsi istiqamətləri, vergilərin aqrar sektorun inkişafına təsiri, əhalinin təmiz və keyfiyyətli kənd təsərrüfatı məhsulları ilə təminat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması, vergi tənzimlənməsinin dövlətin digər tənzimləmə tədbirləri ilə qarşılıqlı təsiri bu tədqiqatın predmeti kimi qəbul olunur. Tədqiqatın obyektinə isə ölkənin qüvvədə olan vergi sistemi və aqrar sahədə sahibkarlıq fəaliyyətinə mühüm təsir göstərən vergi güzəştlərinin tənzimlənməsi sistemidir.

2. Aqrar sektorun vergi tənzimlənməsi sahəsində mövcud qanunvericilik

Ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafını sürətləndirmək məqsədilə dövlət tərəfindən müxtəlif sahələrin inkişafına birdəfəlik və dolayısıylə yardımlar ayrılır, dövlət proqramları işlənilib hazırlanır. Diqqət mərkəzində olan sahələrdən biri də ölkədə kənd təsərrüfatının inkişaf etdirilməsidir. Bu sahədə sahibkarlığın inkişafını sürətləndirmək məqsədilə 27 noyabr 2001-ci il tarixli “Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına müddətli vergi güzəştlərinin verilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa və həmin Qanuna əsasən, qüvvədəolma müddətinin uzadılması ilə bağlı 8 noyabr 2003-cü il tarixli, 520-IIQ nömrəli və 25 noyabr 2008-ci il tarixli, 719-IIIQ nömrəli qanunlara əsasən, 01 yanvar 2001-ci il tarixdən 01 yanvar 2014-cü il tarixədək olan müddətdə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan (*o cümlədən sənaye üsulu ilə*) hüquqi şəxslər Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş hüquqi şəxslərin mənfəət vergisini, əlavə dəyər vergisini, sadələşdirilmiş sistem üzrə vergini və həmin fəaliyyət prosesində istifadə olunan obyektlərdən əmlak vergisini ödəməkdən, fiziki şəxslər isə əlavə dəyər vergisini və həmin fəaliyyət prosesində istifadə olunan obyektlərdən əmlak vergisini ödəməkdən azaddırlar [1] Burada kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıları dedikdə, konkret olaraq bu istehsal proseslərinin iştirakçıları başa düşülür. Bunlar dövlət kənd təsərrüfatı müəssisə və təşkilatları, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan özəl (*səhmdar cəmiyyətləri, məhdud və əlavə məsuliyyətli təsərrüfat cəmiyyətləri*) müəssisə və təşkilatlar, kəndli sahibkarlar, ailə kəndli təsərrüfatları, ev təsərrüfatları, habelə bağ evi təsərrüfatları sayılır. Kənd təsərrüfatı fəaliyyətinin mahiyyətindən belə bir təsdiq meydana gəlir ki, mütləq qaydada

kənd təsərrüfatı istehsalçısının mülkiyyətində və ya istifadəsində torpaq sahəsi, sənaye üsullu istehsalçıların isə mülkiyyətində uyğun istehsal vasitələri (*əşyalar*) olmalıdır. [4. s. 6]

Hazırda vergi ödəyiciləri arasında müzakirə olunan digər bir məsələ hansı kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılarına müddətli vergi güzəştlərinin verilməsidir. Bəzi sahibkarların fikirlərinə görə kənd təsərrüfatı ilə bağlı bütün məhsullara vergi güzəştləri tətbiq edilməlidir. Vergilər Nazirliyi tərəfindən rəsmi internet saytında qeyd olunan məlumata görə isə məlum Qanunda nəzərdə tutulan bu güzəşt kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı ilə məşğul olan şəxslərə şamil edilmir. Belə ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının emal olunmasından sonra əldə edilən məhsulların təqdim edilməsindən əldə edilən gəlir ümumi qaydada vergiyə cəlb olunmalıdır. Məsələn, yem istehsalı, balıqçılıq, süddən hazırlanan pendir və yağın satışı, qurudulmuş meyvə satışı, mal, qoyun və toyuğun kəsilmiş halda satılması kimi fəaliyyətlərlə məşğul olan müəssisələrə güzəşt tətbiq olunmur və ümumi qaydada müvafiq vergilərə cəlb edilir.

Digər tərəfdən Vergi Məcəlləsinin 102.1.11-ci maddəsinə görə fiziki şəxslərin bilavasitə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalından alınan gəlirləri gəlir vergisindən azaddır. [2] Burada “Kənd təsərrüfatı məhsulları” dedikdə, əkinçilik, bağçılıq, maldarlıq, qoyunçuluq, arıçılıq kimi sahələr başa düşülür. Həmin şəxslər digər fəaliyyət növləri ilə məşğul olduqda həmin fəaliyyət üzrə vergiyə cəlb olunurlar. Məlumdur ki, bu qanunların tətbiqində məqsəd kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal mayaya dəyərinin və qiymətlərinin aşağı salınmasına və məhsul bolluğunun yaradılmasına nail olmaqdır.

Yuxarıda qeyd edildiyi kimi, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə məşğul olan (*o cümlədən sənaye üsulu ilə*) hüquqi şəxslərin vergilərdən azad edilməsi müddəti - 01 yanvar 2001-ci il tarixdən 01 yanvar 2014-cü il tarixədək - kifayət qədər böyük bir dövrü əhatə edir. Göründüyü kimi, göstərilən müddətin bitməsinə 1 ildən də az vaxt qalır və bunu nəzərə alaraq növbəti illər üçün vergi güzəştlərinin səmərəliliyinin araşdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikası vergilər nazirinin 01.03.2012-ci il tarixli “Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarının vergi güzəştlərinin həcmnin müəyyən edilməsi haqqında” əmri imzalanmışdır. Həmin əmrin icrası məqsədilə ölkə üzrə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılarına verilmiş vergi güzəştlərinin həcmnin müəyyən edilməsi üçün Vergilər Nazirliyi tərəfindən dövlət vergi orqanlarına bir sıra göstərişlər verilmiş və bunun nəticəsi olaraq kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılarına verilmiş vergi güzəştlərinin həcmi müəyyən olunmuşdur. Nazirlik tərəfindən bu sahədə araşdırmalar davam etdirilir.

Qeyd edək ki, aqrar sahədə vergi güzəştləri ilə bərabər, Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin “Azərbaycan Respublikasında ixrac-idxal əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri haqqında” 1998-ci il 22 aprel tarixli 91 nömrəli və

“Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən, əlavə dəyər vergisindən azad olunan malların siyahısı haqqında” 2005-ci il 31 yanvar tarixli 11 nömrəli qərarlarına əlavələr edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2011-ci il 25 yanvar tarixli 17 nömrəli qərarına əsasən qeyri-neft sektorunda istehsalın təşviqi məqsədi ilə idxalda əlavə dəyər vergisindən azad olunan malların siyahısı təsdiq edilmişdir. Həmin Qərara əsasən kənd təsərrüfatının inkişafına təkan verəcək bir sıra mal-materiallar əlavə dəyər vergisindən azad olunmuşdur.

Bu qərar 2011-ci il martın 1-dən qüvvəyə minmiş və üç il müddətində qüvvədədir. Fikrimizcə, bu qərar aqrar sektorda istehsal yönümlü layihələri təşviq edir və onların həyata keçirilməsi prosesini sürətləndirir.

3. Kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafına vergi güzəştlərinin təsiri

Son dövrlərdə respublikamızın kənd təsərrüfatında innovasiyalı texniki və texnoloji proseslərin tətbiqi və bazar iqtisadiyyatının tələblərindən irəli gələn iqtisadi tənzimləmə vasitələrindən istifadə etməklə müəyyən nailiyyətlər əldə olunmuşdur. Belə ki, kənd təsərrüfatı sahəsində aparılan məqsədyönlü siyasətin nəticəsi olaraq 2000-ci ilə nisbətən 2011-ci ildə taxıl istehsalı 1,5 dəfə, kartof istehsalı 2 dəfə, meyvə-tərəvəz istehsalı 1,6 dəfə, bostan məhsullarının istehsalı 1,8 dəfə, üzüm istehsalı 1,8 dəfə, şəkər çuğunduru istehsalı 5,5 dəfə, ət istehsalı 1,8 dəfə, süd istehsalı 1,5 dəfə, qaramalın baş sayı 1,3 dəfə, davarların baş sayı isə 1,4 dəfə artmışdır. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında son illərdə müşahidə olunan artımın dinamikası aşağıdakı Cədvəl 1-də daha geniş öz əksini tapır. [3]

Statistik rəqəmlər göstərir ki, aqrar sahədə genişmiqyaslı vergi tətillərinin həyata keçirildiyi vaxtdan etibarən həm bitkiçilik, həm də heyvandarlıq bölmələri üzrə müsbət artım meyilləri müşahidə edilməkdədir. Cədvəl məlumatlarından göründüyü kimi, aqrar sahədə həyata keçirilən islahatlar nəticəsində pambıq və tütün məhsulları istisna olmaqla, bitkiçilik və heyvandarlıq məhsulları dinamik surətdə artmışdır. Cədvəldə əks olunmuş son 4 ilin məlumatlarının sıçrayışlı artım tempi isə, regionlar üzrə aqrar sahədə reallaşdırılan səmərəli tədbirlərin nəticəsidir. Təkcə 2001-2011-ci illər ərzində bitkiçilikdə taxıl istehsalı 25%, kartof istehsalı 54,9%, tərəvəz- meyvə 32,6%, bostan bitkiləri 64,3% artmışdır.

Eyni zamanda, həmin dövrdə kənd təsərrüfatının digər mühüm sahəsi olan heyvandarlıqda da dayanıqlı inkişaf təmin edilmişdir. Bu müddətdə ölkə üzrə qaramalın sayı 33,2%, qoyun və keçilər 40,6%, ət istehsalı (*kəsilməmiş halda*) 63,9%, süd istehsalı 51,1%, yumurta istehsalı 81,9%, yun isə 39,6% artmışdır.

Fikrimcə, bu gün dövlət tərəfindən aqrar sahədə həyata keçirilən tədbirlər qısa bir zamanda respublikamızda kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının 2,0-2,5 dəfə artırılmasına, səmərəli istehsal-iqtisadi əlaqələrinin qurulmasına, ixrac potensialının və əhali gəlirlərinin yüksəldilməsinə, həmçinin kənd və şəhər əhalisinin həyat

Cədvəl 1. Azərbaycan Respublikasında 2000-2011-ci illərdə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı (1000 ton)

<i>illər</i>	<i>taxıl</i>	<i>pambıq</i>	<i>tütün</i>	<i>kartof</i>	<i>meyvə- tərəvəz</i>	<i>bostan bitkiləri</i>	<i>ət istehsalı</i>	<i>süd istehsalı</i>
2000	1 508,9	91,5	17,3	469,0	780,8	261,0	153,6	1 031,1
2001	1 970,4	83,6	12,7	605,8	916,4	290,9	160,8	1 073,7
2002	2 148,0	80,4	3,3	694,9	974,6	330,3	172,8	1 119,8
2003	2 010,6	99,6	4,7	769,0	1 046,3	356,7	185,6	1 167,8
2004	2 105,9	135,7	6,5	930,4	1 076,2	355,3	196,8	1 213,7
2005	2 077,3	196,6	7,1	1 083,1	1 127,3	363,8	205,0	1 251,9
2006	2 032,4	130,1	4,8	999,3	1 186,4	362,1	212,7	1 299,5
2007	1 965,1	100,1	2,9	1 037,3	1 227,3	417,6	225,5	1 341,3
2008	2 446,1	55,4	2,5	1 077,1	1 228,3	407,7	232,3	1 381,6
2009	2 926,8	31,9	2,6	983,0	1 178,6	410,8	237,1	1 433,1
2010	1 950,5	38,2	3,2	953,7	1 189,5	433,6	253,8	1 536,2
2011	2 394,8	66,4	3,6	938,5	1 214,8	478,0	263,7	1 622,3

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. <http://www.stat.gov.az>

tərzinin tarazlaşdırılmasına imkan verəcəkdir. Lakin bu nailiyyətlərin ardıcıl şəkildə təmin olunması üçün təbiidir ki, qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsinə və zənginləşdirilməsinə ehtiyac duyulur. Burada aqrar sahədə kooperasiya əlaqələrinin və inteqrasiya proseslərinin dövlət tənzimlənməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Fikrimizcə, dövlət tərəfindən səmərəli tənzimləmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi son zamanlar ölkədə yaradılmasına geniş önəm verilən və Milli Məclisdə müzakirəsi davam etdirilən kənd təsərrüfatı kooperasiyalarının inkişafına da xüsusi təkan vermiş olar. Onu da qeyd edim ki, kənd təsərrüfatı kooperasiyasına dövlətin maliyyə-kredit dəstəyinin əsasını güzəştli vergilər, güzəştli kreditlər və güzəştli subsidiyalar təşkil edir. Bununla yanaşı, qiymət mexanizminin və istehsal-iqtisadi infrastrukturunun daha da təkmilləşdirilməsi qarşıda duran əsas məsələlərdən olmalıdır.

Hesab edirik ki, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının həcmində göstərdiyimiz nəzərə çarpan artımda Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin imzaladığı 22 mart 1999-cu il tarixli “Aqrar sahədə islahatların sürətləndirilməsinə dair əlavə tədbirlər haqqında” məlum fərmanı və möhtərəm prezidentimiz İlham Əliyev cənablarının kənd təsərrüfatına tətbiq edilən vergi tətillərinin qüvvədə olma müddətinin 2014-cü ilə qədər artırılması haqqında fərmanı xüsusi rol oynamışdır. Məlumdur ki, bu qa-

Cədvəl 2. Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçı qiymətləri indeksi (%-lə)

<i>Göstərici</i>	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçı qiymətləri indeksi	103.2	116.5	112.6	113.5	110.4	98.5	104.2	110.3	99.5
Dənli (düyü istisna olmaqla) bitkilər, paxlalı bitkilər və yağlı toxumlar	102.8	117.3	101.6	98.5	108.9	86.8	103.2	117.8	102.6
Tərəvəz, bostan məhsulları, kökümeyvəli və köküyumrulular	99.8	99.9	117.5	133.8	99.6	97.5	103.5	99.7	92.9
Üzüm	114.6	129.8	119.4	96.2	103.1	102	97.6	88.9	88.1
Tropik və subtropik meyvələr	98.8	106.6	102.5	100.7	100.4	99.9	99.2	101.9	101.2
Sitrus meyvələri	134.5	105.9	121.6	92.8	140.9	106.9	109.6	103.1	74.6
Tumlu və çəyirdəkli meyvələr	94.6	125.8	122.2	100.9	100	103.3	101.5	149.2	91.3
Diri heyvanlar və heyvandarlıq məhsulları	103.6	121.9	116	113.8	114.3	100.5	104.4	111.3	101.5
İribuynuzlu mal-qara və onların məhsulları	102.5	123.2	116.9	111.5	107.9	98.7	103.2	108.9	103.6
Qoyun və keçilər, onların çiy südü və yunu	100.2	121.1	124.2	121.4	127.8	113.4	102.9	106	105.3
Diri ev quşları və onların yumurtaları	110.3	112.6	100.9	108.8	121.7	86.3	108.9	122.3	89.6
Məşə təsərrüfatı	112.6	132	111	111.6	106.7	102.4	109.1	94	89.6
Balıq və sair balıqçılıq məhsulları	117.6	106.7	112.5	93	98.5	104	108.3	89.4	112.5

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. <http://www.stat.gov.az>

nunların tətbiqində məqsəd kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal maya dəyəri xərclərinin, qiymətlərinin aşağı salınmasına və məhsul bolluğunun yaradılmasına nail olmaqdır. Bütövlükdə atılan bu addımlar ərzaq bazarında qiymətlərin səviyyəsinin sabitləşdirilməsinə xidmət edir və geniş təkrar istehsal prosesinin səmərəli başa çatdırılmasını qabaqlayan amillərdən biri kimi səciyyələnir.

Statistik göstəricilərə nəzər yetirdikdə məlum qanunun qəbulundan ötən müddət ərzində kənd təsərrüfatı məhsullarının satış qiymətlərində artımın demək olar ki, müşahidə olunmadığı görünür.

Cədvəl 2-dən də göründüyü kimi, 2012-ci ildə Azərbaycanda satılmış kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçı qiymətləri əvvəlki illə müqayisədə 0,5% ucuzlaşıb. Şübhəsiz ki, qiymətlərin bu səviyyədə qalmasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalçılarına tətbiq edilən vergi güzəştlərinin rolu danılmazdır.

Digər tərəfdən, ölkədə xarici bazarlara çıxarılan kənd təsərrüfatı məhsullarının qiymətləri ilə müqayisədə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların daxili bazar qiymətlərinin artırılması yolverilməzdir. Çünki bu artım sonda ixrac stimullarını zəiflədə bilər. İqtisadiyyatın aqrar sektoruna vergi güzəştlərinin təsirini qiymətləndirərkən belə qənaətə gəlmək olar ki, kənd təsərrüfatına vergi müdafiəsi tədbirlərinin davam etdirilməsindən ilk növbədə və daha çox istehlakçılar qazanırlar. Bunu nəzərə alaraq ərzaq bazarının tənzimlənməsinin vergi mexanizmi, eləcə də bütövlükdə ölkədə həyata keçirilən vergi siyasəti əhalinin alıcılıq qabiliyyətinin yüksəldilməsinə istiqamətlənmiş sosial siyasət, gömrük-tarif siyasəti və struktur siyasəti ilə üzvi vəhdət təşkil etməlidir.

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların torpaq vergisi istisna olmaqla digər vergiləri ödəməkdən azad edilməsi bu sahədə fəaliyyət göstərən hüquqi şəxslərin mənfəət vergisinə və fərdi sahibkarların gəlir vergisinə də aid edilir. Mənfəət və gəlirdən ödənilməyən vergilər kənd təsərrüfatı müəssisələrinin və fərdi sahibkarların sərəncamında qalan vəsaitin məbləğinin artması ilə nəticələnir. Bu da həm aqrar sahə üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların həcmi artırır, buna müvafiq olaraq da müəssisələrin müasir səviyyəli, intensiv texnologiyaya əsaslanan əsas fondlarla silahlanması işini sürətləndirir. Aşağıdakı statistik göstəricilərə nəzər yetirdikdə güzəştlərin tətbiqindən sonra bu sahədə müşahidə olan inkişaf açıq-aşkar görünür.

Cədvəl 3. Kənd təsərrüfatı üzrə əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların və əsas fondların hərəkəti (mln.manat)

<i>İllər</i>	<i>Əsas kapitalla yönəldilmiş investisiya</i>	<i>Əsas fondlar (ilin sonuna balans dəyəri ilə)</i>
2001	8,3	2 672,3
2002	18,5	2 705,8
2003	37,4	2 743,4
2004	35,0	2 800,2
2005	40,7	2 983,3
2006	58,3	3 439,5
2007	243,3	4 122,3
2008	336,5	4 494,3
2009	266,6	4 840,4
2010	431,0	5 099,8
2011	437,3	5 613,3

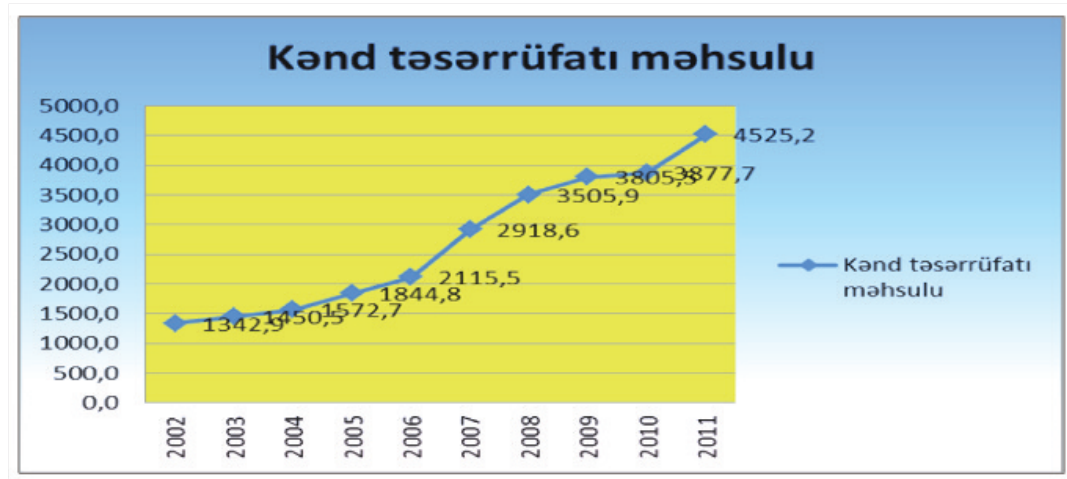
Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. <http://www.stat.gov.az>

Cədvəl 3-dən də görüldüyü kimi, əsas kapitəla yönəldilmiş investisiyalar 2001-ci ildə 8,3 mln manat olduđu halda, 2011-ci ildə 52.7 dəfə artaraq 437,3 mln manata, əsas fondların dəyəri müvafiq olaraq 2.1 dəfə artaraq 5613,3 mln manata çatmışdır. Sözsüz ki, göstəricilərdə müşahidə olunan bu artım kənd təsərrüfatında səmərəliliyin yüksəlməsinə və kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunun artmasına müsbət təsir göstərmişdir.

2001-2011-ci illərdə kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu real ifadədə hər il orta hesabla 3,7% artmışdır. Ərzaq təhlükəsizliyinin milli səviyyədə gücləndirilməsi baxımından qeyd etmək olar ki, kartof, tərəvəz, bostan məhsulları, meyvə və giləmeyvə, süd, mal və qoyun əti, şəkər, meyvə şirələri, habelə digər əsas ərzaq məhsulları ilə Azərbaycan özünü tam təmin edir.

Vergi güzəştlərinin tətbiqindən sonra kənd təsərrüfatı məhsulunun istehsalında müşahidə olunan artımı aşağıdakı qrafikdən də görmək olar.

Qrafik. Kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu, faktiki mövcud qiymətlərlə (mln.manat)

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. <http://www.stat.gov.az>

Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin maliyyə nəticələrinə diqqət yetirdikdə də 2002-2011-ci illər ərzində davamlı artımın olduğu müşahidə olunur (Cədvəl 4).

Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçıların dövlət tərəfindən verilmiş vergi güzəştlərindən bəhrələnməsi məhsulların maya dəyərinin və qiymətlərin aşağı düşməsinə və məhsul bolluğunun yaranmasına gətirib çıxarmışdır.

“Aqrar sahədə islahatların sürətləndirilməsinə dair əlavə tədbirlər haqqında” məlum fərmanın icrası nəticəsində kənd təsərrüfatı sektorunda güzəştli kreditlərin, vergi güzəştlərinin, subsidiyaların verilməsi, aqrolizinq xidmətlərinin göstərilməsi və digər dövlət dəstəyi tədbirləri davam etdirilib: “Quşçuluq, heyvandarlıq, taxılçılıq, üzümçülük təsərrüfatları, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, tedarükü, saxlan-

Cədvəl 4. Kənd təsərrüfatı müəssisələrinin fəaliyyətinin maliyyə nəticələri

<i>İllər</i>	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Təsərrüfatların sayı, vahid	1863	1783	1 715	1 782	1 733	2 098	2 258	2 392	2 043	1 917
Ümumi gəlir (faktiki iymətlərlə), min manat	4936	5324	10490	14757	16543	36932	50101	67149	71604	71623
Balans gəliri, min manat	40	95	2 872	5 892	6 235	20000	27032	34396	27658	36920
Bütün maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti üzrə rentabellik, %	0,1	0,2	5,1	9,1	8,5	14,9	15,8	21,4	16,7	21,3
Kənd təsərrüfatı məhsullarının satışından əldə edilən gəlir, min.manat	425	450	2 946	5 872	6 104	18832	25756	29089	32385	41912
o cümlədən:										
bitkiçilikdə	1170	1394	2 151	2 769	1 864	3 368	6 775	4 708	8 855	8 980
heyvandarlıqda	-846	-757	835	3 117	4 147	15171	18571	24061	13021	25041
Kənd təsərrüfatı məhsullarının rentabelliği, %	1,4	0,9	5,2	9,0	8,4	14	15	18,1	13,4	19,7
o cümlədən:										
bitkiçilikdə	17,8	27,6	39,4	41,5	22,7	28,7	31	17,8	30,0	24,1
heyvandarlıqda	-3,1	-1,8	1,7	5,4	6,6	12,9	13,4	19,7	10,5	20,5

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. <http://www.stat.gov.az>

ması, emalı və satışı kompleksləri, aqroservislər yaradılıb, su təminatı və meliorativ tədbirlər görülüb, bir sıra ərzaq məhsulları üzrə daxili istehsal artıb, mövsümlə əlaqədar istehlak qiymətləri kəskin dəyişməyib və bu sahədə sabitliyə nail olunub”. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarında verilən vergi güzəştləri sahibkarlığın təşəkkülündə əhəmiyyətli rol oynayıb. Hesablamalara görə, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarında verilən vergi güzəştləri, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalında istifadə olunan mal və materialların ƏDV-dən azad olunması sahibkarlara milyonlarla manata qənaət etməyə imkan verir. Heç şübhəsiz ki, kənd təsərrüfatına bu həcmdə dolaylı dəstəyin verilməsi, ilk növbədə, məhsul istehsalında maya dəyərinin aşağı düşməsinə imkan verəcək.

Digər bir tərəfdən, Nazirlər Kabineti tərəfindən ölkəyə idxal olunan bir sıra mal

və avadanlıqların ƏDV və gömrük rüsumundan azad olunmasına dair qəbul edilən qərar kənd təsərrüfatı sahəsində çalışan mütəxəssislər tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Onların fikrincə, bu addım qeyri-neft sektorunun inkişafına dövlət dəstəyinin daha da gücləndirilməsinə, yeni və müasir texnologiyaların tətbiqinə imkan verəcək, eyni zamanda, təsərrüfat və müəssisələrdə dövrüyyə vəsaitinə qənaət edərək texnoloji yönümlü investisiyaların təşfiq edilməsinə, istehsal zamanı məhsulların maya dəyərini aşağı düşməsinə, müasir texnologiyaların tətbiqi nəticəsində bazar rəqabətinə davamlı məhsul istehsalına keçməyə, regionlarda formalaşmış kənd təsərrüfatı məhsulları emalı və istehsalını stimullaşdırmaqla regionların inkişafına, əhalinin məşğulluq və gəlir səviyyəsinin artmasına təsir edəcək, bununla da yerli məhsullara daha çox tələbin formalaşması müşahidə olunacaq, qeyri-neft sektorunda ixracın genişlənməsinə əlverişli şərait yaradacaq.

Qeyd olunanlarla yanaşı bir məsələni də nəzərə almaq lazımdır ki, bu güzəştlərin müddəti 01 yanvar 2014-cü il tarixində başa çatır və yenidən bu müddətin uzadılması hələ ki, gündəmdə deyil. Fikrimizcə bu güzəştlərin müddətinin artırılması məsələsində müsbət və mənfi amillər nəzərə alınmalıdır. Mənfi amillər ondan ibarətdir ki, güzəşt iqtisadi inkişaf üçün bir o qədər də əlverişli addım hesab olunmur. Bunun da bir neçə əsas səbəbləri var.

1. Bütövlükdə güzəşt vergi ödəyiciləri arasında diskriminasiya yaradır, vergi ödəyicisinin fəallığını azaldır və ödəyici öz qarşısında rəqib görmür: “Bu mənada, güzəşt iqtisadi inkişaf üçün o qədər də əlverişli addım deyil. Bütün beynəlxalq qurumlar belə güzəştlərin əleyhinədir”. [5]
2. Bəzi hallarda kənd təsərrüfatı müəssisələri güzəşt tətbiq olunan fəaliyyət növü ilə yanaşı digər fəaliyyət növləri ilə də məşğul olur. Həmin müəssisələrin əsas fəaliyyət növü kənd təsərrüfatı olduğundan güzəşt adı altında ödənilməli olan digər vergilərin yayındırılması halları müşahidə olunur.
3. Azərbaycanda kənd təsərrüfatı vergidən azad edildiyinə, bir çox hallarda fermerlər vergi ödəmədiklərinə görə, vergi orqanlarına müvafiq bəyannamələri də təqdim etmirlər. Halbuki qanunvericilik vergi güzəştləri olduğu halda belə, vergi bəyannamələrinin təqdim olunmasını tələb edir. Vergi orqanlarında qeydiyyatdan keçmiş hər bir şəxs, qanunvericiliklə müəyyən edilmiş dövrlərdə vergi öhdəliklərinin yaranıb-yaranmamasından asılı olmayaraq, bəyannamələrini təqdim etməyə borcludur. [6]

Bu güzəştlərin müddətinin artırılmasının müsbət tərəfinə gəldikdə isə, fikrimizcə, bunun bir neçə əsas səbəbi vardır ki, onlardan da bəzilərini qeyd etmək məqsədə müvafiqdir.

1. Əgər kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalına vergi güzəştləri dayandırılarsa, bu kənd yerlərində çalışanların onsuz da az olan gəlirlərinin daha da azalmasına səbəb olacaq, nəticədə kənd əhalisinin şəhərlərə axını sürətlənəcək, kəndlər boşalacaq.

2. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalına vergi tətbiq olunarsa, bu kənd təsərrüfatında çalışanların xərclərini kifayət qədər artıracaq, bu fəaliyyətlə məşğul olanlar daha əlverişli olan digər fəaliyyət növlərinə keçəcəkdir və nəticədə istehsalın həcmi aşağı düşəcəkdir, bu da, ölkədə ərzaq qıtlığının yaranmasına səbəb olacaqdır.
3. Qonşu ölkələrlə müqayisə apardıqda hamıya məlumdur ki, ölkədə ərzaq məhsullarının qiyməti elə də ürək açan deyil. Bu güzəştlərin müddətinin dayandırılması yerli məhsulların qiymətlərinin xarici məhsulların qiymətləri ilə müqayisədə daha da artmasına səbəb olacaqdır. Nəticə olaraq rəqabət qabiliyyəti zəifləyəcəkdir, bu da keyfiyyətsiz, genləri dəyişdirilmiş xarici məhsulların ölkə bazarlarına dolmasına səbəb olacaqdır.

Fikrimizcə, dövlət yuxarıda sadalanan müsbət və mənfi təsirləri nəzərə almaqla ölkədə kənd təsərrüfatının inkişafının dayanıqlığını təmin etmək üçün, iqtisadi mexanizmlərdən istifadə etməklə lazım olan normal şəraiti yaratmalı, bu mexanizmlərdən biri və əsas olan vergilərin köməyi ilə həmin prosesi tənzimləməlidir.

4. Nəticə və təkliflər

Aparılan tədqiqat nəticəsində belə qənaətə gəlirik ki, “Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına müddətli vergi güzəştlərinin verilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununu və Nazirlər Kabinetinin məlum Qərarı ilə aqrar sahədə güzəşt tətbiq olunmayan sahə qalmayıb. Hazırda respublikada kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına birbaşa və dolaylı dəstək verilir ki, bu da kənd təsərrüfatı məhsullarının maya dəyərinin aşağı düşməsinə və rəqabətqabiliyyətliliyinin artmasına xidmət edir. Bundan başqa bu tədbirlər kənd təsərrüfatında və yeyinti sənayesində müasir avadanlıq və yeni texnologiyaların tətbiqinə, texnika ilə təchizat səviyyəsinin daha da yaxşılaşdırılmasına, əhalinin keyfiyyətli ərzaq məhsulları ilə daha etibarlı təminatına, qeyri-neft ixracının genişlənməsinə təkan vermiş olur. Məlum olduğu kimi vaxtilə Azərbaycanda tərəvəzçilik, çayçılıq, meyvəçilik sahəsində güclü emal sənayesi olub. Hesab edirik ki, emal sənayesi üçün lazım olan avadanlıqların vergidən azad olunmasının müstəqillikdən əvvəlki dövrdə məşhur olmuş emal sənayesinin gücünün bərpa olunmasına çox böyük köməyi olacaqdır. Bu addımlar fermerlərin gəlirlərinin artmasına ciddi təsir edəcəkdir, gələcəkdə büdcəyə ödəmələrin əsaslı şəkildə artmasına gətirib çıxaracaqdır.

Kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafı üçün aşağıdakı tədbirlərin də həyata keçirilməsini məqsəduyğun hesab edirik:

1. Kənd təsərrüfatı müəssisələrini ümumi dirçəlişinə qədər bütün növ vergilərdən azad etmək;
2. Müstəsna əhəmiyyətli, toxumçuluq və damazlıq baytar xidmətlərinin, təcrübə sahələrinin, elmi təcrübə stansiyalarının bütün vergilərdən azad olunması; [7]

3. Ölkəyə idxal olunan keyfiyyətsiz məhsulların qarşısının alınması üçün ərzaq bazarının tənzimlənməsinin vergi mexanizmləri çevik xarakter daşımali, daxili və xarici bazarın konyuktur dəyişikliklərinə adekvat reaksiya vermək iqtidarında olmalıdır;
4. Kənd təsərrüfatı təyinatlı elmi və texnoloji avadanlıqların, qurğuların ölkəyə idxalının ƏDV-dən azad olunma müddəti Qanunda nəzərdə tutulduğu kimi üç il deyil, daha uzun müddəti əhatə etməlidir;
5. Bu sahədə fəaliyyət göstərən emal müəssisələrinin də müəyyən dövr ərzində vergilərdən azad olunması, həm bu sahənin rəqabətə davamlılığının yüksəldilməsinə və həm də ərzaq bazarında yerli emal məhsullarının payının artmasına xidmət edə bilər.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına müddətli vergi güzəştlərinin verilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. (2001). Bakı şəhəri, 27 noyabr .
2. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi. Bakı: 2001
3. <http://www.stat.gov.az>
4. “Vergilər” qəzeti. (2012). №50 (640)
5. “Vergilər” qəzeti. (2011). №46 (587)
6. <http://vergiler.az/art-view/634/>
7. İ.H.Aliyev. (2006). Milli iqtisadiyyat və aqrar sahənin inkişaf problemləri. Bakı, s.274

Ахмедов Рашад Кязым оглы

диссертант, Азербайджанский Университет Кооперации,
Министерство по налогам Азербайджанской Республики

Влияние налогового регулирования на развитие аграрного сектора

Аннотация

Цель исследования – исследование вопросов влияния налогового регулирования на деятельность аграрного сектора в современных условиях;

Методология исследования – системный подход и сравнительный анализ;

Результаты исследования – даны предложения по совершенствованию налогового регулирования развития аграрного сектора;

Ограничения исследования – отсутствие базы статистических показателей налоговых льгот, применяемых в аграрном секторе;

Практическая значимость исследования – возможность использования в качестве

аналитического источника в направлении развития и совершенствования предпринимательства в аграрном секторе;

Оригинальность и научная новизна исследования – системный анализ государственного регулирования аграрного сектора на основе последних имеющихся статистических данных.

Ключевые слова: *аграрный сектор, налоговое регулирование, налоговые льготы.*

Ahmadov Rashad Kazim oglu
PHD-Student Azerbaijan Cooperative University,
Ministry of Taxes of Azerbaijan Republic

The influence tax regulation to the agricultural sector development

Abstract

Purpose – researches of influence issues of tax regulation to the activity of agrarian sector.

Methodology – the system approach and the comparative analysis.

Findings - proposals to improve the system of tax regulations in agrarian sector.

Research limitations – lack of statistical indicators of the tax incentives in the agricultural sector.

Practical implications – solution of issues concerning the increase of efficiency and perfection of regional policy that takes into account a business development in agrarian sector.

Originality – government regulation of the agricultural sector on the basis of a systematic analysis of the latest available statistics.

Key words: *agrarian sector, tax regulations, tax benefit.*

JEL Classification Codes: D02, G28, H25, L26